

Joan Fuster i els correctors de ‘Serra d’Or’: una relació complicada

[Joan Fuster and *Serra d’Or* proofreaders:
a complicated relationship]

J. ÀNGEL CANO MATEU
University of Leeds
J.A.CanoMateu@leeds.ac.uk

RESUM: La relació entre Joan Fuster i els correctors –els «cagallons de la gramàtica», com els etiquetarà ací i allà– de *Serra d’Or* va ser, almenys durant els primers anys a la revista, bastant complicada; tot i que en reconeixia la tasca i la necessitat, en més d’una ocasió en discrepà dels límits i de la funció. El present article té com a objectiu, doncs, l’anàlisi de les controvèrsies públiques i privades suscidades per la intervenció –o *intromissió*– dels correctors de *Serra d’Or* en els seus articles, a més de la polèmica que mantingué amb Eduard Artells, col·laborador també de la capçalera de Montserrat.

PARAULES CLAU: Joan Fuster, correctors, *Serra d’Or*, polèmica, Eduard Artells

ABSTRACT: The relationship between Joan Fuster and *Serra d’Or*’s proofreaders –«els cagallons de la gramàtica» ‘grammar turds’, as he would label them several times– was quite complicated, at least during his first years at the magazine. Although he acknowledged their corrective role and their necessity, he would go on to discuss their limits and their function on more than one occasion. The aim of this paper is to analyze, on the one hand, public and private controversies about the intervention –or the *interference*– of *Serra d’Or*’s proofreaders in Joan Fuster’s articles, and, on the other hand, his controversy with Eduard Artells, who was another collaborator of the magazine from Montserrat.

KEYWORDS: Joan Fuster, proofreaders, *Serra d’Or*, controversy, Eduard Artells

Recepció: 13/04/2022. Acceptació: 05/05/2022. Publicació: 27/07/2022

1. *Serra d'Or*, una «casa» per a Joan Fuster: breus pinzellades de context

El 27 de gener de 1959, Ramon Bastardes i Max Cahner, llavors al capdavant de *Germinabit* —butlletí de la Unió de l'Escolania de Montserrat—, envien una primera carta a Joan Fuster en què li demanen la participació per tal que «els lectors barcelonins —perquè de moment gairebé tots els subscriptors són de Barcelona— coneguin millor el caire valencià de Catalunya» i perquè creuen que és necessari «donar una visió de València més íntegra» a fi que «els lectors s'acostumin a considerar-la catalana en tots els aspectes». La petició de col·laboració, però, anava en dos sentits: d'una banda, l'hi volien incorporar per tal que realitzara «un treball d'assaig per a poder-lo publicar com a “article principal”», i, de l'altra, el requerien com a intermediari que «ens ajudés a trobar altra gent que fes també “articles de pes”» i que «ens donés notícia de les activitats culturals a València i a les comarques valencianes» (Fuster 2012: 37-40). Tanmateix, tant aquesta lletra, com també la del 23 de març —sembla que després d'una trobada entre Cahner i Fuster a casa de l'arquitecte Oriol Folch i Camarasa, on el suecà s'hostatjava—, quedaren sense resposta. És el 22 de juliol quan l'assagista comença a mostrar-li interès (Fuster 2012: 44), però el primer, i únic, article de Fuster en *Germinabit* —«Carles Riba, crític»— arribà en el darrer número del butlletí, el de l'agost-setembre d'aquell mateix any, un número d'*Homenatge a Carles Riba*.

La inclusió d'aquest article de *Germinabit* en el nostre còmput de la producció fusteriana en *Serra d'Or* es justifica per dos motius. Per un costat, perquè, d'acord amb la bibliografia (Ferré 2000: 29; Faulí 2005: 97; Massot 2010: 223), després de la fusió —o «reordenació de forces» (Faulí 2005: 97)— entre la primera etapa de *Germinabit* i la *Serra d'Or* original, això és, la «Circular del “Chor Montserratí”», sorgí la *Serra d'Or* que, amb diversos canvis al llarg dels anys, ha arribat fins a l'actualitat; de fet, per a Carme Ferré (2000: 29), estudiosa de la història de la revista des dels orígens fins al 1977, aquest últim número de *Germinabit* podria considerar-se «el primer *Serra d'Or*». Per l'altre, perquè ajudà a assentar les bases del tipus de relació que Joan Fuster mantingué

durant vint-i-cinc anys —des del 1959 fins al 1984, amb un breu parèntesi entre 1973 i 1978— amb la *nova* revista de Montserrat.¹

Amb aquests antecedents, no és estrany, per tant, que ja trobem un paper fusterià —«L'amor, la mort i Déu en la poesia d'Ausiàs March»— en el primer número, l'octubre de 1959, de la nova etapa de *Serra d'Or*. En realitat, aquest quart de segle de col·laboració ens deixa com a resultat més de cent cinquanta contribucions en paper —cent cinquanta-quatre, concretament—, que es poden distribuir en quatre grans categories. La primera estaria composta pels catorze articles previs a l'inici de les dues sèries mensuals, és a dir, des del publicat al primer número adés esmentat fins al del desembre de 1967, «Una càtedra de català a València» —a més, no ho oblidem, del «Carles Riba, crític», de *Germínabit*—; es tracta d'uns articles publicats de manera puntual i esporàdica al llarg de nou anys (dues vegades el 1959; una el 1960; dues el 1961; tres el 1962; una el 1963; dues el 1965; una el 1966, i dues el 1967). El segon bloc es correspondria amb els seixanta-cinc articles que conformaren les «Restriccions mentals», des de l'abril de 1968, amb «L'art de xiular en públic», fins a l'agost de 1973, amb «L'art i la litúrgia»; en aquesta ocasió, la col·laboració ja esdevingué fixa i regular, i Fuster no faltà a la seua cita mensual en cap dels números compresos en aquest període. El tercer englobaria els seixanta-cinc articles que aparegueren en «Passar el dia, empènyer l'any», la segona sèrie, la qual abraçava l'etapa des del febrer de 1978, amb «Salvem el patrimoni eròtic!», fins al gener de 1984, amb «Els vaticinis d'Orwell», amb l'únic buit del febrer de 1980 per unes desavinences amb els responsables de la revista; amb tot, a pesar que la secció quedara deserta, els lectors pogueren trobar-hi una mena de substitutiu en forma de carta al director. I, finalment, hi ha el quart grup, que l'ocuparien els deu articles —cinc articles pròpiament, més les respostes a determinats lectors i el «Qüestionari» d'abril de 1982— que, a pesar de coincidir cronològicament amb les dues sèries, hi van restar al marge. En un altre treball (Cano 2022b), encara hi proposàvem una cinquena categoria dedicada

1 Per a una anàlisi més profunda de la relació de Joan Fuster amb la revista *Serra d'Or*, el lector interessat pot consultar el nostre estudi *Joan Fuster i Serra d'Or. Els articles seriats (1968-1984)* (Cano 2022a).

als quatre articles inèdits localitzats a l'Arxiu Joan Fuster (Espai Joan Fuster) de Sueca: «Maneres d'escriure», pensat durant els mesos de la primera sèrie, i «Correspondència pública» —l'article que hauria d'haver eixit en el número de febrer de 1980—, «El Borja virtuós» i «A favor del “bon mot”», ideats en els anys de la segona.

Aquesta classificació serveix de testimoni per a comprovar la perdurabilitat i la regularitat —recordem-ho: un corpus de cent trenta articles seriatos, publicats de manera pràcticament ininterrompuda durant el període de les dues etapes enunciades, a més dels previs i els que veieren la llum en paral·lel— de la participació de Joan Fuster en *Serra d'Or*. Una participació, d'altra banda, que va molt més enllà de la del simple articulista: el suecà hi realitzà també la funció d'assessor, d'«oracle» (Massot 2008: 334), així com la d'ideòleg nacionalista (Cano 2022a: 80-113), ja que, convertit en propagandista del seu territori, dotà la revista de *matèria* i de *material humà* valencians; igualment, tingué un pes important en la majoria de les decisions relacionades amb qualsevol dels aspectes que afectaven el País Valencià, des de la qüestió de la denominació del territori fins a la distribució comarcal —i no *regional*— del noticiari dels Països Catalans. Joan Fuster es convertí —si més no, durant els primers anys de *Serra d'Or*— en una veu autoritzada, en una veu que calia escoltar; no serà exagerat afirmar que el suecà degué sentir com a pròpia, com a casa seua, la capçalera de Montserrat, i l'existència i el tractament de certes discrepàncies o controvèrsies només fan que palesar —més encara— la implicació de l'assagista en el projecte.

El present treball, però, només se centra en l'anàlisi d'aquelles discrepàncies o controvèrsies que es derivaren de la seua relació —bastant tibant, tensa— amb els correctors de la revista; unes discrepàncies o controvèrsies que, de manera pública o privada, suposaren més d'un maldecap per als responsables de *Serra d'Or*. En aquest sentit, explorarem, en primer lloc, alguns dels episodis provocats per la intervenció dels correctors —els «cagallons de la gramàtica», com els etiquetarà ací i allà— en els textos fusterians, una intervenció que, sovint, estava més enfocada a garantir els «bons *modos*» de la revista que no a l'esmena d'errors ortogràfics o gramaticals. A continuació, examinarem l'intercanvi de retrets que mantingué obertament amb el gramàtic

—i també col·laborador de *Serra d'Or*— Eduard Artells durant més de sis mesos (des del juliol de 1970 fins al gener de 1971), uns retrets motivats per les divergències d'opinió pel que fa a la funció i al criteri dels correctors i al model de llengua literària.

2. Una croada personal contra els correctors de *Serra d'Or*

El 1980 Joan Fuster escrivia, tenyit de la seua característica ironia, l'aforisme següent: «És la conclusió a què he arribat: només hi ha un “pecat mortal”, i són les faltes d'ortografia» (2005: 101).² És possible que aquesta consideració *pecaminosa* sobre les errades ortogràfiques fora fruit de la seua experiència personal amb els correctors, o, més exactament, amb aquells guardians de la normativa de Pompeu Fabra, la qual elevada a categoria de paraula divina, aplicaven d'una manera estricta. En aquest apartat, doncs, comentarem algunes de les incidències viscudes per l'assagista amb els correctors de *Serra d'Or*, unes incidències a què hem tingut accés a partir de la seua correspondència —alguna, pública; altra, encara inèdita, però consultable en el Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya, que n'és la propietària—, i que despertaren, en més d'una ocasió, alguna queixa o algun lament cap a Max Cahner, primer, i cap a Jordi Sarsanedas —redactor en cap de la revista entre 1964 i 1997—, després.

Per seguir l'ordre cronològic dels esdeveniments, la primera que, com a mínim, arpleguen les cartes entre Fuster i Cahner, data del 7 de novembre de 1962, quan, l'endemà de lliurar l'article «La llengua (i més coses) dels valencians», torna a escriure al codirector —juntament amb Ramon Bastardes— d'aleshores per a sol·licitar-li que els correctors eviten *macular* el text i que el conserven lliure de determinades «punyetes»:

2 L'aforisme va ser recollit en *Sagitari*, que veié la llum el 1984; tanmateix, ja havia aparegut prèviament en el número 6/7 de *L'Espill* el 1980 (Fuster 1980: 19).

Et volia demanar que em deixeu el text per a *Serra d'Or* tal com us el vaig enviar: és a dir, m'agradaria que m'estalviéssiu «llurs», «homs», «éssers» i altres punyetes per l'estil. Espero que atendreu la meva petició.

I una altra cosa —aquesta, suposo, no calia indicar-la—: els passatges citats per mi, en vernacle recalitrant, convé que apareguin literalment reproduïts. (Fuster 2012: 159)

L'editor, que acceptava el text sense gaires modificacions i preservant-hi les formes originals, no s'està de defensar l'aplicació dels criteris de la revista, els quals, amb «l'ús del possessiu *llur* i de l'infinitiu *ésser* (però no l'ús exclusiu de l'*hom*) d'acord amb una forma de llengua estabilitzada», havien estat seguits sense discussió —o, almenys, sense una discussió seriosa— des d'abans de la Guerra Civil Espanyola; així mateix, convenia que no ho oblidara, havien de ser homogenis per a tothom (Fuster 2012: 160-161). En la contrarèplica de Fuster —que no acaba d'entendre els canvis gramaticals que li han aplicat—, llegim, a més d'una protesta per la inflexibilitat de *Serra d'Or* en matèria lingüística, un dels arguments que emprarà en la polèmica que uns anys després mantindrà amb Eduard Artells, com és el de la capacitat de decisió que els autors hi haurien de tenir:

D'altra banda, la teva teoria sobre la llengua no em sembla convincent. Ho lamento. Ens referíem a la «llengua literària», i m'atreveixo a insinuar que, en aquesta matèria, els «literats» també tenen veu i vot. [...] De passada, però, t'indicaré que trobo molt desagradable que la direcció de *Serra d'Or* tingui, en aquest punt, un criteri inflexible —fins a la «intransigència», sembla, a jutjar per les teves mateixes paraules—. Potser cap revista catalana important d'abans de la guerra (incloent-hi els anuaris de l'Institut) no havia arribat a aquest extrem. I això que en aquell temps dominava, entre els escriptors catalans, «un respecte una mica infantil i ridícul per a la gramàtica» (Esprui *dixit*, 1933)... (Fuster 2012: 164-165)

Uns mesos després, el 26 de maig de 1963, en el lliurament de «Papers de diari» —que sorgiria en el número d'agost-setembre d'aquell any—, el suecà

reincidia en la demanda sobre l'escassa intervenció correctora: «Confio que els vostres correctors seran mesurats i discrets a l'hora d'afegir “gramàtica” (*llurs, éssers, àdhucs*, etc.) al meu escrit» (Fuster 2012: 177). No, no es pot afirmar que Joan Fuster fora un gran amic dels correctors, o, si més no, dels correctors que prenien la normativa fabriana com a dogma incontestable. És possible que el cansament que li provocava el fet d'haver d'esmerçar temps i energia en discussions amb aquests —la carta anteriorment citada del 7 de novembre no en pot ser més il·lustrativa: «En aquesta mena de qüestions ja he arribat a un grau de fatiga tan gran, que no estic disposat a discutir-les. Bé. Quan hagi vist què hi heu fet t'enviaré o no més col·laboracions per a la revista» (Fuster 2012: 164), tot i que al cap de pocs mesos li trameté l'esmentat «Papers de diari»— fora un dels motius pels quals no envià cap article en tot el 1964; de fet, és l'únic any previ a l'inici de les seccions que no va eixir cap text de Fuster en la revista.³

D'altra banda, la correspondència intercanviada amb Jordi Sarsanedas ens indica que la secció que mantingué entre 1968 i 1973 no s'havia d'anomenar originalment «Restriccions mentals», sinó «Reserves mentals». La suposició que es tractara d'un lapsus de Sarsanedas s'ensorra en llegir el títol de «reserves mentals» en més d'una carta: malgrat que no s'han conservat les respostes del suecà, en les lletres que el redactor en cap li envià el 15 de febrer, el 25 de març i el 10 d'abril de 1968 —«El títol “Reserves mentals” ens sembla

3 Per a intentar explicar l'absència d'articles fusterians en *Serra d'Or* durant el període de més d'un any comprès entre l'agost-setembre de 1963, amb «Papers de diari», i l'octubre de 1965, amb «Divagacions sobre les dues cultures», ens hem de moure, tanmateix, pel terreny de les hipòtesis. A més de l'apuntada per l'abaltiment que li generava el fet d'haver de discutir sobre l'ús de determinades formes gramaticals, hi ha altres possibilitats: per exemple, un malentès en el recompte del pagament de l'últim article lliurat; o que la revista donara veu a les tesis secessionistes o anticatalanistes del mallorquí Llorenç Vidal i la seua revista *Ponent*, unes tesis que atemptaven contra els plantejaments fusterians quant a la qüestió nacional; o la indignació pel desconeixement de la realitat valenciana que el pare Maur M. Boix —director de la revista en aquell moment i fins al 1994— o Joan Triadú —mà dreta d'aquell i membre també del consell de redacció d'aleshores— havien demostrat en atribuir la falta de subscriptors al País Valencià a la distribució comarcal i no *regional* del noticiari o a la denominació del territori (hi havia surat l'opció de retornar al terme «Regne de València» en detriment del de «País Valencià»); o la feina inacabable i els inconvenients ocasionats per la campanya mediàtica arran d'*El País Valencià*, o, simplement, la falta de ganes (Cano 2022a: 90-91).

molt bo [...] i esperem el primer articlet de la sèrie el dia 20 de març»;⁴ «gràcies per la primera “reserva mental” que, en tot cas, no és pas un consell d’inhibició»;⁵ «esperem que el número d’abril en el qual figura la primera “reserva mental” sortirà dimarts de la setmana que ve»—⁶ queda ben palesa quina era la idea inicial de Fuster, a pesar que després hi apareguera com a epígraf «Restriccions mentals». Més encara, és el mateix assagista qui, una dècada després, a propòsit del seu retorn com a col·laborador habitual després d’unes *vacances* de cinc anys, atribuïa l’origen d’aquella divergència a la intromissió dels correctors. El suecà lliura un article per a la nova secció, la qual ha decidit titular «Passar el dia, empènyer l’any»; ara bé, si als responsables de la capçalera no els acaba d’agradar, sempre podran fer servir l’anterior: «Com a alternativa, pots mantenir allò de les “Restriccions mentals” (i, que consti, jo en deia “reserves” i no “restriccions”, matís semàntic que els “cagallons de la gramàtica” de la revista eren incapaços d’entendre...)».⁷ La *culpa* havia estat, per tant, dels revisors lingüístics, que en van condicionar el nom.

Sembla que la qüestió del «matís semàntic» —o, com etiqueten Furió i Palàcios (2011: 147) prenent el sintagma del mateix Fuster: dels «bons *modos*»— en l’ús d’unes determinades expressions, encara ocasionà un parell d’anècdotes més. En el polèmic article «Una tassa de te, un piano, uns tancs, uns dubtes...», que es publicà el setembre de 1968 arran de l’ocupació soviètica de Txecoslovàquia amb tancs del mes anterior, i en què l’assagista criticava la falta d’una anàlisi social i política per part de l’esquerra occidental i marxista que anara més enllà de les valoracions ètiques, el suecà escriu: «No citaré J. P. Sartre, que fins i tot ha parlat de “crim de guerra”, perquè aquest

4 Carta de Jordi Sarsanedas a Joan Fuster, datada el 15 de febrer de 1968 a Barcelona. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d’identificació 16894.

5 Carta de Jordi Sarsanedas a Joan Fuster, datada el 25 de març de 1968 a Barcelona. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d’identificació 16895.

6 Carta de Jordi Sarsanedas a Joan Fuster, datada el 10 d’abril de 1968 a Barcelona. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d’identificació 16896.

7 Carta de Joan Fuster a Jordi Sarsanedas, datada el 2 de juny de 1978 a Sueca. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d’identificació 16899.

filòsof sempre l'erra de mig a mig en política, i seria deshonest de retreure'l» (2011: 140). Aquest paper suscità diverses respostes per part dels lectors, però ací ens interessa destacar-ne una en concret: la de Víctor Mora, del novembre d'aquell any, que eixí en defensa —encara que conscient de les seues ombres i contradiccions— de Sartre. Mora (1968: 1), a partir d'una sèrie d'arguments, com la seua actitud antifeixista i «frontpopulista» o la denúncia de la política imperialista nord-americana sobre l'Amèrica del Sud, posa en dubte l'afirmació fusteriana que el filòsof francès «sempre l'erra de mig a mig en política». La resposta de Fuster conté una mostra més de la seua relació tempestuosa amb els correctors de *Serra d'Or*; el de Sueca confessa que el modisme «errar de mig a mig» fou una imposició de la redacció enfront de la seua proposta, «pixar fora de test»:

En realitat, jo no vaig escriure que, en matèries de política, J. P. Sartre «sempre l'erra de mig a mig». El meu original deia, literalment: «sempre pixa fora de test». La redacció de la revista va considerar, sens dubte, que la meua expressió, massa populatxera i massa fisiològica, exigia una esmena, i el text publicat escapava una mica a la meua intenció. Si més no, una mica. Personalment, no estic gaire segur que els dos modismes —«pixar fora de test», «errar de mig a mig»— siguin equivalents. Hi ha un matís, em sembla que important, de diferència. (Fuster 1968: 1-5)

És possible que el manteniment d'aquesta frase feta per part dels correctors li haguera evitat la rèplica de Mora? No ho sabrem mai, perquè l'article en qüestió era susceptible d'alçar enrenou per diversos aspectes més. No obstant això, com el mateix Fuster apunta, cal posar, almenys, en quarantena la suposada equivalència de significat entre ambdues expressions.

El suecà encara experimentà un altre cas de censura interna en *Serra d'Or* per la preferència de la revista d'un llenguatge refinat, tot i que, en aquesta ocasió, sense cap conseqüència en la recepció de l'article; aquest es produí, com ell mateix reconeixia més de vint anys després en una entrevista a Enric Sòria, en la «pseudo-necrologia» que el febrer de 1971 dedicà a Josep M. Bayarri: «Una mica de dol per J. M. Bayarri». En fer balanç sobre els temes que havia

pogut tractar i els que no a causa de la censura *no oficial* —aquella que es maquinava en les *interioritats* de la plataforma—, Fuster mira enrere i recorda, a més de l'incident amb «pixar fora de test» i «errar de mig a mig», l'eliminació de l'expressió «nàixer amb el vers al cul» —jugant amb la de «nàixer amb la flor al cul»— per a fer referència a la prolífera producció poètica de Bayarri:

Per exemple, jo escric durant molts anys a *Serra d'Or*, sé que és una revista eclesiàstica i no hi escric coses que els puguen ofendre. Una cosa que els va molestar, em van demanar llevar-la, i ho vaig fer. Era un article sobre el senyor Bayarri, que havia publicat deu mil llibres de versos, i vaig escriure que, en comptes de nàixer, com se sol dir, amb la flor al cul, ell havia nascut amb el vers al cul. (Sòria 2003: 446-447)

En aquests episodis esdevinguts, sobretot, durant els primers anys de la revista, hem pogut comprovar que, a grans trets, la indignació del suecà amb la intromissió dels garants de la normativa fabriana tenia l'arrel en dos aspectes: d'una banda, en l'aplicació d'una norma que podia arribar a convertir la llengua en un producte encarcarat, i, de l'altra, en els límits de la intervenció dels correctors —fins on havien d'immiscir-s'hi— i en qui n'havia de tenir l'última paraula, qui n'havia de prendre la decisió final, si el corrector o l'escriptor. Justament, aquests seran els dos arguments principals que mouran la polèmica, el debat, amb el gramàtic Eduard Artells.

3. Els límits i la funció del corrector: la polèmica amb Eduard Artells

Entre el 1960 i el 1971, amb l'embrió en un article de la lingüista mallorquina Aina Moll, s'originà un debat sobre els criteris dels correctors i el seu pes en la conformació del model de llengua literària. Vicent Simbor (2012: 136) emmarca, en aquest context, l'article de Joan Fuster «Maneres de parlar», del maig de 1969 en *Serra d'Or*, que en suposava la participació en la discussió —segons Solà (1977: 140), la intervenció del suecà revifà la polèmica—:

l'assagista propugnava una «via intermèdia» entre els *residus* i la *norma*, entre els particularistes i folkloristes i els uniformistes i anquilosats de l'Acadèmia (2011: 166).

Un any després d'aquest «Maneres de parlar», el 12 de juny de 1970, el suecà publicà en *Tele/estel* l'article «Converses (relativament) filològiques», un títol amb una clara referència a Pompeu Fabra. Aprofitant una reflexió sobre la «licitud» o «il·licitud» de la paraula *clero*, paraula sancionada pel «purisme» —Fuster es mostra partidari d'emprar-la; hi aporta arguments de la mà de Joan Coromines, Marià Aguiló o el diccionari Alcover-Moll sobre la seua perdurabilitat en la llengua catalana, documentada abans, sembla, que en castellà, i amb un hipotètic origen italià, cosa que en cap cas n'impedí una ràpida extensió—, l'assagista critica la intransigència de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, del «conservadorisme» o «ultraconservadorisme granític de les nostres [vestals acadèmiques]» (Fuster 1970: 33), davant la incorporació de noves paraules d'ús diari. Això repercuteix en la creació d'una certa inseguretats en els escriptors, que «som, malgrat tot, uns súbdits increïblement dòcils», ja que els correctors —als quals, a pesar de tot, reconeix la tasca ingent que realitzen, «una vigilància literalment necessària»— apliquen la *norma* al peu de la lletra: «Ells, sense adonar-se'n, són més papistes que el papa. Van més enllà que Fabra» (1970: 33). El suecà, que torna a *clero* i a l'alternativa inventada pels «cagallons de la gramàtica» —una expressió, ja ho hem vist, d'ús freqüent en el vocabulari de l'assagista i que deu a Josep Pla— de *clergat*, acaba el text interrogant-se si les causes del veto al vocable en qüestió no responen més aviat a raons extrafilològiques, com les possibles connotacions anticlericals que desprèn la paraula, les quals generarien una mena d'incomoditat «als nostres acadèmics, persones devotes o, si no, primmirades» (Fuster 1970: 33).

Les queixes de l'article de Fuster, adreçades, en general, al gremi dels correctors defensors a ultrança de l'aplicació de la normativa de Fabra, no tenien una diana concreta; si de cas, només Josep Miracle podia sentir-s'hi interpellat, atès que era l'únic nom citat en tant que responsable d'introduir la paraula *clergat* en la quarta edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*. No obstant això, el gramàtic Eduard Artells, col·laborador assidu de *Serra d'Or*

amb la secció «Llenguatge i gramàtica», es molestà per les paraules del suecà i li respongué amb «Nosaltres, els estiracordetes», la seua contribució del mes de juliol. Més enllà del mot *clero* (i *clerecia*, *clerical* o *clergat*), el comentari d'Artells se centra en dos aspectes que apuntava Fuster. D'una banda, en el reconeixement que el mateix assagista havia fet dels correctors, aquella «vigilància literalment necessària», que serveix al gramàtic per a reivindicar-ne la labor, sense la qual el de Sueca no hauria pogut progressar, diguem-ne, *lingüísticament*: «¿hauria pervingut al grau de perfecció actual sense les crosses del corrector dels primers temps d'ell escriure en català?» (Artells 1970a: 69). De l'altra, en l'expressió «els cagallons de la gramàtica», aplicada, segons Artells, als correctors, una expressió que troba realment feridora.

Abans de cloure el text, encara narra una anècdota de fa més de quatre dècades per tal de fer palesa la dependència dels escriptors envers els correctors: davant les protestes constants que un col·laborador de la *Revista de Catalunya*, de nom P., etzibava al corrector, aquest l'amenaçà de no *tocar-li cap article més*, cosa que provocà l'ensurt de l'escriptor. El gramàtic barceloní proposa el mateix plantejament als correctors actuals quan es troben en situacions similars.

Joan Fuster no s'estigué de replicar-li; la «restricció mental» de setembre d'aquell 1970, l'ocupà «Excessos de llenguatge, excessos de gramàtica». En primer lloc, concreta i esclareix quin era el focus del seu paper anterior —la llengua literària— i a qui, sobretot, es dirigia —«a les “altes esferes” de l'ordenancisme idiomàtic» (2011: 222)—; el suecà lamentava la falta d'entesa entre escriptors i gramàtics, o més aviat, «l'actitud olímpica» dels segons, que havia repercutit en la gènesi d'una indiferència dels primers cap a la «gramàtica». Al parer de l'assagista, una de les causes provenia del refús del «cos legislatiu» a l'acceptació de la condició «viva» de la llengua escrita (2011: 223). Aquesta discussió no incumbia —«no entrava en la jurisdicció»—, doncs, Eduard Artells, el qual, com a corrector, no deixava de ser un «escolà d'amén» (2011: 222), sintagma utilitzat, això sí, sense cap to recriminatori, simplement perquè és —són, els gramàtics, en general— el responsable de l'aplicació de la normativa.

Ara bé, fet aquest aclariment inicial, el suecà aprofita el tema del «criteri» i la «funció» dels correctors, tret a la palestra pel barceloní, per dir-hi la seua.

Fuster (2011: 223) torna a mostrar el seu reconeixement cap al gremi, atès que «la intervenció del corrector ha de ser higiènicament obligatòria», sobretot a causa de l'escassa formació «gramatical» de molts dels escriptors, però fins ací; simplement, ha de portar a terme «una mera funció d'ajut», de «col·laboració». L'última paraula, la decisió final, el «criteri», hauria de recaure sobre l'escriptor:

Quan el corrector fa el seu fet com Déu mana —delata un gir, un mot, un lapsus, que li semblen abominables—, sospeso la seva indicació, i l'admeto o la recuso segons el meu «criteri». Això és, trobo, el que hauria de ser la funció del corrector. La darrera paraula, com sol dir-se, ha de ser la de l'«autor». Ni que sigui equivocada! [...] El corrector hauria de ser particularment «conscient» que la seva manipulació s'interfereix en la matèria primera de l'escriptor, que és l'idioma. Hi ha el risc que el corrector substitueixi l'escriptor: que el falsifiqui. I hauria de ser-ne un conseller, només. (2011: 224)

D'altra banda, Fuster retrau a Artells l'exposició de l'anècdota del col·laborador de la *Revista de Catalunya*, P., al qual identifica amb Josep Pla; el desig del suecà és que els escriptors adquirisquen confiança en l'idioma per tal d'evitar aquest «xantatge», aquesta «amença imbècil —o imbecil—», per part dels correctors, dels «encarregats de confecció» (Fuster 2011: 224-225). L'assagista, al marge del que donen a entendre els acadèmics, llança un missatge d'optimisme sobre la vivesa i el dinamisme del català, irreductible a les «taules de la llei» dictades des de l'Institut d'Estudis Catalans. Finalment, encara dedica unes línies a l'expressió estrella que tant molestà Artells —«cagalló de la gramàtica»—: segons Fuster (2011: 225), la frase de Pla, primitivament, no designava els correctors de català, sinó un exseminarista republicà que ensenyava castellà a Vicent Blasco Ibáñez. No obstant això, l'assagista té la sospita que allò que realment disgustà el gramàtic barceloní no era tant una qüestió lingüística sinó de *bons modos*: «No cal dir que el senyor Artells, si per ell fos, suprimiria el mot “cagalló”, no per poc català, sinó perquè li resulta poc fi».

Eduard Artells, lluny de finir la polèmica, decidí allargar-la amb l'article «Ni massa llenguatge ni massa gramàtica: col·laboració», que veié la llum el

mes de novembre. Per no repetir-se, però, el gramàtic remet a altres treballs propis, com «Actitud correcta del corrector», publicat al volum dessetè de *Criterion*, o «Corregits i correctors», de l'abril de 1965 a *Serra d'Or*, on ja n'ha exposat amb anterioritat l'opinió sobre la funció del corrector. Amb tot, el que és interessant és que confessa públicament haver corregit ell *Nosaltres, els valencians*. En l'article anterior, Fuster es planyia perquè havien col·locat uns «llurs» en aquesta obra que l'original no contenia; Artells (1970b: 48), però, s'hi justifica perquè ell només obeïa «les instruccions de la casa editora», alhora que qüestiona que el suecà, que afirma que hi tenia l'última paraula, no els va modificar quan, teòricament, en tenia potestat. Paral·lelament, reprèn el tema inicial de la polèmica, que, per l'encreuament de retrets, havia quedat en un segon pla: la constatació que el mot *clergat* no ha estat una «invenció dels cagallons de la gramàtica», sinó que el diccionari Fabra ja l'incorporava en les definicions d'*anticlerical*, *anticlericalisme* i *eclesiàstic-a*.

Joan Fuster encara tornà a la càrrega amb un tercer article: «Rèplica, probablement inútil, al senyor Artells», aparegut el gener de 1971. El mateix suecà, en carta a Jordi Sarsanedas del 4 de desembre anterior, s'excusa per la seua rèplica i, sobretot, per la decisió que es publiqui en la secció «Lletres de batalla» i no en la seua pròpia, «Restriccions mentals»:

Benvolgut amic:

He vist a l'últim SdO l'article del senyor Artells. No sóc partidari de les polèmiques a la vostra revista, per les raons que exposo al començament de l'article adjunt. Però m'ha semblat que era inevitable una mica de contestació. Naturalment, un cop posat a la màquina, la rèplica m'ha sortit bastant llarga. Ho lamento. Te l'envio per a la secció «Lletres de batalla»: unes segones «Restriccions mentals» sobre el tema serien excessivament improcedents.

Fins aviat.

Ben cordialment.⁸

8 Carta de Joan Fuster a Jordi Sarsanedas, datada el 4 de desembre de 1970 a Sueca. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d'identificació 17353. Reproduïda per Antoni Furió i Josep Palàcios (2011: 1018).

Efectivament, Fuster lamentava haver mantingut aquest debat en *Serra d'Or*, més que res per l'espai de dos mesos transcorregut entre resposta i resposta —recordem que el primer article de rèplica d'Artells era del juliol i el suecà lliurà aquest nou paper el desembre, és a dir, que, de moment, durava ja mig any—. En qualsevol cas, l'assagista titllava aquest intercanvi de parers de «falsa controvèrsia», atès que el barceloní semblava haver-se enrocat en l'expressió «cagalló de la gramàtica» (Fuster 2011: 239); tanmateix, el suecà vol discutir al voltant d'alguns apunts exposats pel gramàtic. En primer lloc, que el problema de fons que extreia de les intervencions d'Artells «era i és els *límits* i la *forma* de la intervenció dels correctors en els escrits dels literats» (2011: 239-240), no la *necessitat* ni la *competència* que puguen tenir-hi. D'altra banda, que, com que la discussió hauria de ser entre els acadèmics —i no els correctors—, que no han posat *voluntat* per parlar, i els escriptors, gran part dels quals ja practiquen el «menfotisme», la cosa ha quedat en punt mort.

Tot seguit, enumera un «memorial de greuges» per a matisar o contraargumentar diversos aspectes adduïts pel barceloní. El primer, els famosos *llurs* de *Nosaltres, els valencians*: Fuster (2011: 240) desconeixia que Artells n'haguera estat el corrector, però, de totes maneres, es queixa d'una mala distribució del possessiu, la qual cosa el molesta, sobretot, perquè li «desagrada d'arrossegar les manifasseries d'altri». El segon té a veure amb l'ús dels adjectius «gran» o «grossa» aplicats a «animalada»; en els articles anteriors, el suecà es decantava per la primera opció i el corrector, aixoplugant-se en el gust i en la predilecció, per la segona. Fuster (2011: 241) aprofita l'argument d'Artells per exigir que «la mera *preferència* del corrector no substitueixi la de l'escriptor», és a dir, en la línia del que ha defensat a bastament, que el corrector només aconselle, no més ajude, no que *falsifique* l'autor. En el tercer punt, a partir, de nou, del mot «cagalló» —i amb el record de l'expressió «pixar fora de test» que li suprimiren, com hem vist, en l'article «Una tassa de te, un piano, uns tancs, uns dubtes...»—, el suecà analitza la qüestió dels *bons modos*, fins a afirmar que «no és de la incumbència del corrector vigilar el *bon to* de l'escriptor» (2011: 241). En darrer terme, encara remarca que el barceloní no li ha donat cap resposta vàlida sobre la paraula *clero*, pretext original d'aquesta polèmica. Fuster (2011: 242),

que ha fet de «jurat de premis literaris, assessor d'editors subalterns, vigilant de proses i versos públics i amagats», entén —i plany— les dificultats que planteja Artells com a corrector, ja que ell també hi ha hagut d'exercir; més encara, ha hagut de fer de *corrector* amb un grau més de complexitat d'acord amb el context sociolingüístic en què viu: «els lletraferits almogàvers del País Valencià són encara més impermeables a la gramàtica que els del Principat, i ja és dir!».

La controvèrsia —o la *falsa controvèrsia*—, malauradament, es veié interrompuda pel traspàs d'Eduard Artells; de fet, a Fuster ja li va saber greu que aquest últim paper es publicara unes poques setmanes després del decés. Evidentment, des de la revista, tampoc no pogueren evitar que aquella rèplica de l'assagista eixira, com li explica Sarsanedas en carta del 13 de febrer de 1971:

També a nosaltres ens féu angúnia que aquella lletra de batalla, amb aquell títol, sortís quan l'Artells ja era mort. Però quan morí el número ja era imprès i no vam tenir temps de pensar que es moria. Suposo que ja deus pensar que, si haguéssim pogut, hauríem evitat que es produís aquesta desagradable coincidència.⁹

4. Una recapitulació

Comptat i debatut, l'anàlisi dels diferents episodis entre Joan Fuster i els correctors de *Serra d'Or* ens permet extraure'n una sèrie de conclusions. La primera, que, en general, la posició del suecà al voltant del model de llengua literària és clara, tant en la teoria com en la pràctica: des dels inicis, veiem un Fuster preocupat perquè els responsables de *Serra d'Or* no col·loquen cap forma arcaïtzant (*llur*, *ésser* o *hom*) en els seus textos. Al capdavant, ja perfilava la línia que, uns anys després, defensaria i desenvoluparia en «Maneres de parlar», també des de les pàgines de la capçalera de Montserrat: la necessitat

⁹ Carta de Jordi Sarsanedas a Joan Fuster, datada el 13 de febrer de 1971 a Barcelona. Fons Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya; número d'identificació 17358. Reproduïda parcialment per Antoni Furió i Josep Palàcios (2011: 1018).

d'una «via intermèdia, equidistant i equilibrada» entre els *residus* (les formes de la perifèria, dels vells i de les classes populars) i la *norma* (pròpia del centre geogràfic, dels joves i dels sectors més conreats intel·lectualment), per a l'«ús» comú del català (Fuster 2011: 166). D'acord amb aquesta convicció, no tenia cap altra alternativa més que *distanciar-se* dels «escolans d'amén» que aplicaven la normativa fabriana sense tenir en compte la pèrdua de vivesa i dinamisme que sofria la llengua —una llengua, no ho oblidem, que vivia en un context d'opressió, de persecució i de prohibició.

La polèmica amb Eduard Artells —a *Serra d'Or* com a camp de batalla dialèctica— resultava, des d'aquesta perspectiva, ben suggestiva, atès que ambdós hi etzibaven arguments interessants que podien fer reflexionar els lectors de la revista. Igualment, s'hi plantejava el debat sobre quin havia de ser el límit d'actuació i el paper dels correctors. Per a Fuster, ja ho hem vist, la participació d'aquests s'havia de basar, simplement, en l'«ajut» i la «col·laboració» amb l'escriptor, que era el que, fet i fet, havia de tenir la capacitat de decisió. En aquest sentit, recordem que la redacció de *Serra d'Or* li modificà una expressió, cosa que en condicionà el significat resultant i hi generà la resposta d'un lector; és a dir, un acte dels correctors tingué unes determinades conseqüències —lleugeres, sí, però no podem saber mai si la versió original també les hauria suscitées— en l'autor.

Si obviàrem alguns dels exabruptes, com el de «cagallons de la gramàtica» —que, fets en públic, en realitat, tenien la finalitat de provocar i de despertar un petit somriure en el lector—, podríem plantejar ara, cinquanta anys després, les mateixes preguntes de fons: fins on s'han de ficar els correctors?; què han de corregir i què no?; tenen *dret* a tenir cura dels *bons modos* si no és aquesta la voluntat de l'escriptor?; quin paper hi juguen els uns i els altres?; de qui és l'última paraula? Les respostes generarien un —altre— debat força enriquidor, però això ja escapa a l'objectiu d'aquest article.

Bibliografia

- ARTELLS, E. (1970a) «Nosaltres, els estiracordetes», *Serra d'Or*, XII, 130, p. 69.
- (1970b) «Ni massa llenguatge ni massa gramàtica: col·laboració», *Serra d'Or*, XII, 134, p. 48.
- CANO, J. À. (2022a) *Joan Fuster i Serra d'Or. Els articles seriatos (1968-1984)*, València, Publicacions de la Universitat de València / Càtedra Joan Fuster.
- (2022b) «Els articles inèdits de Joan Fuster a *Serra d'Or*», dins Josep Lluís Gómez Mompert, Joan Manuel Tresserras, Empar Marco, Francesc Pérez i Moragón i J. Àngel Cano, *Joan Fuster i el periodisme*, València, Publicacions de la Universitat de València / Càtedra Joan Fuster, pp. 145-190.
- FAULÍ, J. (2005) «Del no-res a la plenitud en 65 anys (1939-2004)», dins Francesc Xavier Altés i Aguiló, Josep Massot i Muntaner i Josep Faulí, *Cinc-cents anys de Publicacions de l'Abadia de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 89-123.
- FERRÉ, C. (2000) *Intel·lectualitat i cultura resistents: «Serra d'Or», 1959-1977*, Cabrera de Mar, Galerada.
- FURIÓ, A.; PALÀCIOS, J. (2011) «Notes explicatives i materials complementaris», dins Joan Fuster, *Obra completa. Volum tercer. Assaig, II*, Barcelona / València, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / Publicacions de la Universitat de València, pp. 961-1119.
- FUSTER, J. (1968) «Resposta a Víctor Mora: “Fuster i els fets de Txecoslovàquia”», *Serra d'Or*, X, 110, pp. 1-5.
- (1970) «Converses (relativament) filològiques», *Teleestel*, 190, p. 33.
- (1980) «Aforismes sense transcendència», *L'Espill*, 6-7, pp. 15-21.
- (2005 [1a ed. 1984]) *Sagitari*, Alzira, Bromera.
- (2011) *Obra completa. Volum tercer. Assaig, II*, Barcelona / València, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / Publicacions de la Universitat de València.
- (2012) *Correspondència, XIII. Max Cabner*, València, Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València / Institut d'Estudis Catalans / Tres i Quatre.
- MASSOT, J. (2008) «Joan Fuster i *Serra d'Or*», *Anuari Verdaguer*, 16, pp. 319-342.
- (2010) *Escriptors i erudits contemporanis. Novena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORA, V. (1968) «Fuster i els fets de Txecoslovàquia», *Serra d'Or*, X, 110, p. 1.
- SIMBOR, V. (2012) *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, València, Publicacions de la Universitat de València/Càtedra Joan Fuster.
- SOLÀ, J. (1977) *Del català correcte al català incorrecte. Història dels criteris de correcció lingüística*, Barcelona, Edicions 62.
- SÒRIA, E. (2003): «Ser Joan Fuster. Reflexionar, debatre, donar llum», dins Isidre Crespo (ed.), *Joan Fuster. De viva veu*, Catarroja / Barcelona / Palma, Afers, pp. 436-455. [Publicada originalment en *L'Illa*, hivern, 1992, pp. 3-13].